

Kékesdi-Boldog Dalma

A csernobili atomkatasztrófa hírei a Magyar Televízióban

Az 1986-os csernobili atomkatasztrófa hazai kommunikációjának vizsgálata során eddigi írásaimban az írott és az auditív forrásokat elemeztem. Az eredmények azt mutatják, hogy a szovjet-kommunista típusú sajtómodellben a legmagasabb példányszámú napilap implicit utalásokkal, csak közvetett módon közölte a veszélyt, a Magyar Rádióban pedig csak néhány órán keresztül lehetett nyugati forrásból is tájékoztatást adni a történekről. E dolgozatban a Magyar Televízió felvételeit vizsgálva arra a kérdésre keresek választ, hogy a televízió miként élt a vizuális kommunikáció eszközeivel: kaptak-e a televízió nézők részletesebb és pontosabb tájékoztatást a történekről, mint a napilapok olvasói vagy a rádió hallgatói?

Kulcsszavak: atomkatasztrófa, államszocializmus, Csernobil, tájékoztatáspolitikai, Magyar Televízió, szovjet-kommunista sajtómodell, vizuális kommunikáció

1. Tájékoztatáspolitikai háttér

1986. április 26-án hajnalban emberi mulasztás következtében felrobbant a Vlagyimir Iljics Lenin Atomerőmű 4-es számú reaktora a Szovjetunióban. A baleset következtében nagy mennyiségű radioaktív szennyeződés jutott a légkörbe, amely néhány napon belül elárasztotta a teljes európai kontinenst és Észak-Ázsia egy részét is (Aszódi 2006). A baleset utáni napokban – amikor a radioaktív sugárzás megemelkedését Észak-Európában több helyen is észlelték – a Szovjetunió visszatartotta az információt. Április 28-án a szovjet vezetés órákon keresztül nem válaszolt a hivatalos svéd diplomáciai megkeresésekre, később pedig letagadta, hogy tudna a balesetről. Végül aznap este – számos megismételt információkérés nyomására – rövid kormányközleményben ismerték el a történeket és azt, hogy azok kivizsgálására kormánybizottságot hoztak létre (Plokhly 2018: 175–176).

A csernobili atomkatasztrófa hazai kommunikációja tükrözi a Kádár-korszak utolsó évében markánsan jelen lévő kettősséget: egyfelől a Szovjetuniótól való politikai függési viszonyt, másfelől a nagyobb mozgástérre és a liberalizációra törekvést. Az atomkatasztrófa híreinek vizsgálata során világosan kirajzolódik az a tájékoztatáspolitikai átjáró dilemma, amely a pártos és/vagy a pontos információközlés megválasztása körül alakult ki.

Az 1980-as évek közepére a magyar pártvezetés felismerte, hogy a szovjet rendszer elkezdett távolodni a diktatórikus irányítási formától, és egy rugalmasabb, korporatívabb államforma felé közeledett, így az MSZMP is fokozatosan jelezte, hogy hajlandó ezt az irányt követni (Kalmár 2014: 524). Ugyanakkor a Szovjetunió válságának nyílt beismerése Magyarországon is felgyorsította az államszocialista rendszer összeomlását.¹ Az 1980-as évekre az MSZMP a kül- és a belpolitikai folyamatok eredményeként válságba került.² A politikai rendszer társadalmi

1 Eduard Sevarnadze, a Szovjetunió külügyminisztere 1988-ban nyilvánosan ismerte be, hogy a Szovjetunió válság előtti helyzetben van, és a fegyverkezési versenyben már nem tud lépést tartani a Nyugattal, amely már minden területen felülmúlja a keleti blokkot (Békés 2000: 792; Békés 2019: 310).

2 Kádár János az 1973-as és az 1979-es kőolajár-robbanások negatív gazdasági következményei ellenére ragaszkodott a korábbi életszínvonal fenntartásához, és a gazdaság racionalizálása helyett nyugati kölcsönöket igényelt, ami rövid idő alatt adósságszpirálba kényszerítette az országot; döntése végérvényesen megosztotta az MSZMP politikusait. 1979 decemberében a Szovjetunió váratlanul megszállta Afganisztánt, ami veszélybe sodorta a keleti blokk és a nyugati országok diplomáciai, gazdasági és kereskedelmi kapcsolatait, és ezzel komoly válságot tetített elő az ezektől mind inkább függő Magyarország számára (Békés 2019: 300–301). Magyarország 1982-ben a Szovjetunió előzetes beleegyezése nélkül tagja lett a Nemzetközi Valutaalapnak és a Világbanknak (Földes 2018: 120). Ez azt eredményezte, hogy ettől kezdve a rendszerváltásig a Nyugattól való gazdasági függés meghatározóbbá vált, mint a keleti blokkhoz való politikai közelség (Békés 2019: 195).

támogatottsága az évtized közepére drasztikusan csökkent, az utolsó évekre pedig válságba került (Nagy 1989). Ennek eredményeként fokozatosan erősödött a második nyilvánosság, virágzott a szamizdatirodalom, és egyre jobban előre tört a demokratikus ellenzék.

A magyar tájékoztatáspolitikában az 1980-as években dominánssá vált a társadalom tagoltságának felismerése,³ valamint a tájékoztatás javításának szándéka annak érdekében, hogy párbeszéd alakulhasson ki a társadalom egyes tagjaival.⁴ Több liberalizáló, a nyilvánosság kiszélesedését segítő tájékoztatáspolitikai mérföldkő is volt az évtizedben.⁵ Ám a merev, a közvetlen irányítást feladni képtelen pártpolitikai elképzelések miatt a nyilvánosság őszinte megszólítása és a politikai ügyekbe való bevonása nem valósult meg. A tájékoztatáspolitikában továbbra is domináns volt a szovjet-kommunista sajtómodell (Siebert et al. 1956/1984) követése, amely a tömegkommunikációt a párt meghosszabbított karjának tekintette, tartalmi irányítását pedig közvetett módon, előzetes (ön)cenzúra gyakorlásával, illetve kézi vezérléssel látta megvalósítandónak. A tekintélyelvű irányítást tükrözte az is, hogy még az 1980-as években is több folyóiratszámot tiltottak vagy zúztak be.⁶ A tömegkommunikáció szándékolt eszközelvű használata miatt a hiteles, pontos és a társadalmat széles körben megszólítani képes tájékoztatás nem valósult meg a Kádár-korszak végén sem.

A csernobili atomkatasztrófáról a szovjetbarát Magyarországon először három nap késéssel, április 29-én számolt be a sajtó és a rádió. A napilapok mindvégig a hivatalos szovjet és magyar források alapján tájékoztattak, ám a hírek implicit megfogalmazásával és a lakossági egészségvédelmi előírások állandó napirenden tartásával közvetett módon kommunikálták a veszélyt (Kékesdi-Boldog 2018: 57).⁷

A Magyar Rádióban volt egy rövid, cenzúrától mentes időszak április 28-án este 9 órától másnap reggel 8 óráig, amikor Bedő Iván turnusvezető adásba engedte a nyugati hírforrásokból szerzett híreket is. Bár ebben az időszámban a lakosság kis része hallgatta a rádiót, ők a rendszeresen ismételt információknak köszönhetően (a radioaktív felhő rövid időn belül elérte a több ezer kilométerre található Skandinávia területét is), jobban fel tudták mérni a baleset súlyát, mint azok, akik aznap kizárólag a nyomtatott sajtóból tájékoztak (Kékesdi-Boldog 2019: 31).

A Szabad Európa Rádió magyar nyelvű adása is április 29-én számolt be először a történekről, és – bár az információhiányos helyzetben nem adott részletesebb tájékoztatást, mint a magyar sajtó – az itt megjelent hírek valamivel bősegebb tájékoztatással szolgáltak (Kékesdi-Boldog 2019: 29–30). Elhangzott, hogy a szovjet fél tagad, időt húz. Beszámoltak egy korábbi atomerőmű-balesetről és a hozott intézkedésekről. A hír mellett személyes megjegyzéseket is közreadtak, hangsúlyozva a történekr politikai aspektusát.⁸

E dolgozatban a Magyar Televízió korabeli adásait elemezve arra a kérdésre keresek választ, hogy a televízió mint vizuális médium miként élt a vizuális kommunikáció eszközeivel, és volt-e ennek bármilyen többletfunkciója a csernobili eseményekről való tájékoztatásban. A felvételek tartalmi leírása mellett elemzem az azokban megjelenő verbális és vizuális kommunikációt, valamint említést teszek a riportokban és az interjúkban megfigyelhető szakmai anomáliákról is.

3 Az MSZMP XII. kongresszusának határozatát idézi Berényi (1980: 46).

4 Határozat a XII. kongresszus óta végzett munkáról és a párt feladatairól (1983: 31).

5 1986-ban az első sajtótörvény, az első kereskedelmi rádió, a Rádió Danubius indulása, Györffy Miklós Bagoly című késő esti rádióműsora, amelyben elhangzott Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének ötlete; 1988-ban a „Javaslat a sajtónyilvánosság reformjára” című tanulmány megjelenése, a Magyar Nyilvánosság Klub megalakulása, a Hítel című a kritikai hangvételű, irodalmi és társadalmi folyóirat megjelenése; 1989-ben a frekvenciamoratórium, valamint a Nap-TV, az első magánkézben lévő tévéstudió megalapítása (Bajomi-Lázár 2005: 28–31).

6 Egyebek között 1983-ban a História, 1985-ben a Mozgó Világ, 1986-ban a Liget egy-egy számát.

7 Eddig a Népszabadság cikkeiről írt elemzésem jelent meg, ám a készülő doktori disszertációm egyik fejezetében további napilapokat is vizsgálok (a Magyar Nemzetet és a Népszavát is), hasonló eredményekkel.

8 „To the Hungarian Services” Radio Free Europe/Radio Liberty broadcast records, Box 3157, Folder 3, Hoover Institution Archives; „To the Hungarian Services” Radio Free Europe/Radio Liberty broadcast records, Box 3157, Folder 4, Hoover Institution Archives.

2. A Magyar Televízió

1974-ben a Minisztertanács rendeletben határozott a Magyar Rádió (MR) és a Magyar Televízió (MTV) intézményi szétválasztásáról, valamint az Állami Rádió és Televízió Bizottság létrehozásáról. A döntés lehetővé tette a két intézmény komplex politikai irányítását. A határozat egyértelműen kijelölte az MR és az MTV tömegkommunikációban betöltendő feladatát: részt kell venniük a párt politikájának propagálásában, korszerűen és gyorsan kell tájékoztatniuk, továbbá hozzá kell járulniuk a „közművelődési igények színvonalas kielégítéséhez és a szabadidő tartalmas kihasználásának elősegítéséhez”.⁹ A Magyar Rádió és a Magyar Televízió ettől kezdve önálló intézményként működött és saját költségvetési kerettel rendelkezett, illetve – az elnökök kinevezése révén – a Minisztertanácsi felügyelete alatt állt. Az Állami Rádió és Televízió Bizottság döntött az MR és az MTV költségvetési és beruházási terveiről, ellenőrizte azok megvalósulását, rendelkezett a két intézmény hosszú távú műsorterveiről és infrastrukturális fejlesztéséről, valamint koordinálta az MR és az MTV nemzetközi kapcsolatait. A televízió főszerkesztőinek munkáját a mindenkorl MTVElnök az egyszemélyes főszerkesztői felelősség elve értelmében irányította, és számos esetben élt az utólagos cenzúra lehetőségével is (Hegedűs 2001: 53).

1986-ban, a csernobili atombaleset évében átlagosan 103 óra volt a televízió heti műsorideje (Kollega Tarsoly 1998). Az atomkatasztrófáról hazánkban hivatalosan a Magyar Televízió számolt be először, április 28-án, a Híradó 1-es adásában, megszakítva a műsorfolyamot. Az adás tartalmáról nem maradt fenn adat, csak annyi tudható, hogy a Szovjetunió vonaltérképét mutatták be.¹⁰ A korabeli közvélemény-kutatások eredményei szerint minden ötödik válaszadó innen értesült először az atomkatasztrófa híreről.¹¹

2.1. Az elemzés módszere

Vizsgálat során az április 28-a (a hivatalos szovjet tájékoztatás kiadásának napja) és a május 19-e (a nap, amikortól már nem adtak ki hivatalos napi tájékoztatást a magyar sugármérési adatokról) közötti időszakban adásba került híreket, riportokat és interjúkat elemzem. A minta – az MTVA Film- és Mozgóképek-Archívumának hiányos állománya miatt¹² – tizenhárom felvételtől állt: A Hét és a Híradó adásaiból, valamint egy június 4-ei interjúból, amely a Diagnózis című műsorban hangzott el. Ez utóbbi azért került be a vizsgálatba, mert ez volt az első olyan beszélgetés, amelyben a balesettel kapcsolatban felmerülő nézői kérdéseket válaszolta meg egy sugárbiológus szakértő.

A primér források mellett felhasználok a Tömegkommunikációs Kutatóközpont (TK) korabeli tömegkommunikáció-elemzését is; ez több olyan adásleíratot tartalmaz, amelyről nem maradt fenn videofelvétel.¹³

A felvételek elemzése során előbb a verbális kommunikációra fókuszálok, és azt nézem meg, hogy mi és hogyan – a laikus néző számára mennyire érthető módon – hangzott el a Magyarországot ért radioaktív sugárzás mértékéről, mit lehetett tudni annak egészségre gyakorolt hatásairól, illetve milyen egészségvédelmi intézkedések javasoltak. Ezután, a nem verbális kommunikáció vizsgálata során a képen látható alakok ruházatát, mozdulatait figyelem meg, valamint a vágóképek tartalmát elemzem. Ha a riporterek kommunikációjában a szakmai hiteles-

9 MT határozat az Állami Rádió és Televízió Bizottságról, valamint a Magyar Rádióról és a Magyar Televízióról 1047/1974. (IX. 18.).

10 MNL OL M-KS 288.f. 22. cs. 1986. 32. é. (90-164. p.) Részlet a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által készített a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeinek vizsgálatából (1986).

11 HU OSA-420-2-2:1 A8203 Tömegkommunikációs Kutatóközpont – Közvéleménykutatás – A csernobili szerencsétlenség után.

12 Az MTVA Archívumában nincsenek külön levéltári jelzettel ellátva a hírek, egy archívumi tekercsen többnapos hírányag szerepel. Nincs egyértelműen jelölve, hogy az adott felvétel pontosan melyik napon, hány órakor, melyik adásban hangzott el. Annyi tudható csak, hogy a tekercsen jelölt két-három napos időintervallumban került adásba az anyag. A pontos dokumentáció és a visszakereshetőség érdekében a felvételeket saját jelöléssel láttam el, amely a következő szám és betűkombinációból áll: a filmtekercs levéltári száma, a felvétel címe és az adásba kerülés feltételezhető dátuma. Az archívum munkatársának segítségével, valamint a TK-s elemzés alapján próbáltam meghatározni azt, hogy egy-egy felvétel mikor kerülhetett adásba.

13 MNL OL M-KS 288.f. 22. cs. 1986. 32. é. (90-164. p.) Részlet a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által készített, a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeinek vizsgálatából (1986).

séget megkérdőjelező anomáliát fedezek fel, azt külön jelzem. Összességében arra a kérdésre keresek választ, hogy a tévéfelvételek készítői mit tartottak fontosnak kiemelni a hírközlés során, mit akartak láttatni a nézővel. Továbbá: kaptak-e a televíziónézők részletesebb, pontosabb tájékoztatást a balesetről és annak hazai vonatkozásairól, mint a napilapok olvasói vagy a rádió hallgatói? A terjedelmi korlátok miatt itt és most az MTV hírközlésére legjellemzőbb eseteket ismertetem.¹⁴

2.2. Eredmények

2.2.1. Sugármérés a meteorológiai állomáson

Április 29-én a Híradó helyszíni riporttal jelentkezik egy budapesti meteorológiai állomásról. A nyitó képen egy kültéri mérőműszert lehet látni, amelyből egy fehér köpenyes nő vesz ki egy szűrőbetétet. Mint elhangzik:

Ilyen és ehhez hasonló műszerekkel mérik Budapesten, illetve az országban sokfelé a levegő milyenségét. Nos, a benne lévő szűrőpapírt analizálják, és ebből derül ki a levegő tartalma.¹⁵

Ezután a riportert és Götz Gusztáv meteorológus szakembert mutatja a kép: három színes műanyag lavór mögött állnak a kültéri helyszínen (lásd az 1. képet).

1. kép

Interjú a meteorológus szakértővel

A riportert a következő mondattal nyitja a beszélgetést:

Egy tény, és szemmel látható: Budapest levegője ilyen piszkos, mint ami a vödör fenekén, a lavór fenekén látható. Egyébként jövetelünknek nem is ez az igazi célja. Hanem az, hogy mértek-e önök radioaktivitást Budapest területén, illetve az ország területén?

¹⁴ A dolgozatban szereplő képeket a korabeli videofelvételekből saját magam készítettem, s az MTVA engedélyével közlöm.

¹⁵ BU/236 TVH/90-93 Atomerőmű - Meteorológiai Intézet 1986. IV. 29.

A szakértő elmondja, hogy „természetesen” mértek radioaktivitást, hiszen annak egy bizonyos szintje mindig jelen van a Földön, emellett van egy mesterséges radioaktivitási szint is, amelyet jelenleg elemeznek.

Míg a meteorológus beszél, a vágóképeken laboratóriumi mérőműszereket mutatnak. Az egyik digitális kijelzőre ráközelít a kamera: számok emelkednek rajta. Ezután egy fehér köpenyes nőt látunk: egy asztalnál ülve számol, majd rámutat az előtte lévő kockás papír egyik sorára, mintha egyezést talált volna.

Ezután a szakértő a riporter kérdésére elmondja, hogy a csernobili baleset hatására nem tudtak kimutatni „megugrott” mesterséges radioaktivitási értéket a hazai levegőben. Arra a kérdésére, hogy „milyen esélyeink” vannak arra, hogy a légköri jelenségek hatására ez megváltozna, azt válaszolja: „talán lassan növekvő esélyeink vannak” rá, hogy az elkövetkező napokban Magyarország felé fújja a szél a Skandináviát elért radioaktív felhőt.

Ezalatt egy sötét helyiségben található apró képernyőn gyorsan változó meteorológiai álló- és mozgóképeket mutatnak. Bár a kamera időnként ráközelít egy-egy felvételre, nem derül ki, pontosan mi látható a képen.

Az egészségre káros radioaktív felhő magyar légtérbe való feltételezhető érkezését a következőképpen kommentálja a riporter és a szakértő:

Riporter: De hát ezt nem szívesen várjuk.

Götz Gusztáv: Ezt nem szívesen várjuk.

Ezután a riporter megkérdezi, mi a teendő abban az esetben, ha „az előírt értéket” eléri vagy meghaladja a radioaktivitás. A következő választ kapja:

Abban az esetben, hogy ha a jelenlegi értéket meghaladja, egy kritikus értéket elér, ami a jelenleginél két nagyságrenddel nagyobb, akkor az illetékes szerveket, a Polgári Védelem Országos Parancsnokságát értesítjük.

Ezt követően a Híradó vágószobájában egy másik riporter kérésére Tokaji Gábor mérnök alezredes reagál az elhangzottakra. Fontosnak tartja azzal kezdeni a beszélgetést, hogy a mesterséges radioaktivitás forrásai a kísérleti atombomba-robbantások is lehetnek. A riporter kérdésére, hogy tudniillik mi történik akkor, ha eléri Magyarország légtérét a „radioaktivitással teli ciklon”, a következő választ adja:

Tokaji Gábor: Olyan nagy légtömegekben oszlik meg ez a viszonylag kis mennyiségű radioaktív anyag, hogy egyetlen egy kísérleti robbantásnál több radioaktív szennyezőanyag kerülhetett a környezetbe, mint ebben az esetben, ebből következően itt a légkörben különösebb szennyeződésre nem számíthatunk.

Riporter: Tehát emberre, állatra, növényzetre...

Tokaji Gábor: ...semmilyen veszélyt nem jelent. Megjegyzem, hogy jelen körülmények között is, ilyen zivataros időkben, mint ami most is van, még a légkörből olyan mennyiségben mosódik ki, hogy gyakorta azt a bizonyos kritikus értéket, amit a Götz elvtárs említett, sem éri el. Ez az eset is nem lehet nagyobb ennél az értéknél. Tehát...

Riporter [közbevág]: ...tehát megnyugtathatjuk az ország lakosságát...

Tokaji Gábor: ...megnyugtathatjuk az ország lakosságát, hogy ebből semmilyen veszély nem származhat.

Ezután a kamera egy digitális kijelző képét mutatja, ezen folyamatosan emelkedő, piros színű számokat lehet látni.

2.2.2. A magyar válságstáb

Április 30-án a Polgári Védelem Országos Parancsnokságának (PVOP) szakértői megbeszéléséről tudósít a Híradó stábja.¹⁶ A nyitó képen egy nagy asztalt mutatnak, körülötte tizenöt férfi – néhányuk katonai egyenruhában – és egy nő ül. Berki Mihály, a PVOP főparancsnoka elmondja: ezt az értekezletet azért hívták össze, hogy megbeszéljék, a csernobili atomerőmű-baleset „mennyiben érint bennünket” (lásd a 2. képet).

2. kép

A magyar válságstáb felállításáról szóló riport nyitóképe

Ezután a riporter beszámol arról, hogy a délelőtt folyamán „a szakértők elemezték, értékelték a helyzetet, a külföldi tapasztalatokat, a foganatosított intézkedéseket, és meghatározták a tennivalókat”, növelték a „háttérsugárzás” mérésének gyakoriságát, további mintavételi helyeket létesítettek, és elemezték a várható meteorológiai körülményeket.

Ezalatt a csernobili atomerőmű prospektusának közeli képeit mutatja a kamera, amelyek – mint elhangzik – még a katasztrófa előtti állapotot rögzítették. Majd ismét a zömmel férfiakból álló szakértői csapat látható munka közben: az emberek jegyzetelnek, egyeztetnek, cigarettáznak.

Ami a hazai radioaktív szennyeződést illeti, elhangzik, hogy:

A léghő és a környezet radioaktivitásának növekedése nem számottevő. A mért értékek Magyarországon alig térnek el a mindennapi értékektől. ... A meteorológiai viszonyok függvényében a háttérsugárzás mértéke emelkedhet ugyan, de a várható legmagasabb szint esetén sem érheti el a kritikus értéket.

A riport második felében laboratóriumi képsorokat mutatnak: fehér köpenyes alakok dolgoznak, műszerek nyomtatnak adatszalagokat, gépek kijelzőjét mutatja a kép. Az egyik digitális számlálón emelkedő számokat láthatunk.

2.2.3. A méréseken kívül nincsen szükség más intézkedésre

Május 1-jén rövid közleményt olvasnak be a Híradóban, amely arról tájékoztat, hogy hazánkban az ivóvíz és az élelmiszer radioaktivitása nem növekedett, a levegő radioaktivitása pedig nem jelent veszélyt az egészségre, így nincs szükség a gyakoribb mérések folytatásán kívül más intézkedésre.¹⁷

¹⁶ BU/236 TVH/90-93 Válságstáb 1986. IV. 30.

¹⁷ MNL OL M-KS 288.f. 22. cs. 1986. 32. öe. (90-164. p.) Részlet a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által készített, a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeinek vizsgálatából (1986).

2.2.4. A lakossági egészségvédelmi előírások közzététele

Május 2-án a Polgári Védelem közleményét ismertetik a Híradóban:

A természetes környezeti háttérsugárzás szintjéhez képest a sugárszint – a néhány helyen tapasztalt emelkedés ellenére – mindenütt távol van az egészségre káros határtól.¹⁸

Elmondják azt is: PVOP azt javasolja, hogy a gyermekek csak az ellenőrzött, csomagolt tejet fogyasszák, és ajánlatos a nagy levelű zöldségfélék alapos lemosása is.

Ezen a napon Berki Mihállyal, a PVOP főparancsnokával is készül interjú.¹⁹ A beszámoló egy Magyarország-térkép közeli képével indul, amelyen számos nyíl vezet a főváros bizonyos pontjaihoz. Jelmagyarázat nem áll rendelkezésre, és a gyors vágás miatt nem lehet értelmezni a látottakat. Ezután a következőképpen indul a beszélgetés:

Berki Mihály: Itt az elmúlt napokban elhangzottak sokszoros vagy nagyságrendi, és ehhez hasonló jelzők. A nagyságrendek azok, amelyek meghatározók. Nálunk semmilyen vonatkozásban nem érjük el a szennyezettséget alapul véve az egy nagyságrendet sem.

Riporter: Az egy nagyságrendhez képest viszonyítva a kritikus pont az hány nagyságrend? Most nagyon konyhanyelvre fordítom persze, és roppant mód leegyszerűsíttem ezt a kérdést, fogalmat.

Berki Mihály: Igen. Nagyon jogos a kérdés. Ötszörös-hatszoros nagyságrendet kell elérni ahhoz, hogy olyan intézkedések váljanak szükségessé, amelyek állami szintű vezető beavatkozását igénylik. De ez még mindig nem olyan veszélyes szint, amely a lakosságot komolyabban érintené.

Amíg a riporter igyekszik a laikusok számára is érthető választ kapni a hazai sugárszennyeződés mértékéről, a vágóképeken újból laboratóriumi környezetet mutatnak. Benne fehér köpenyes alakok, mérőműszerek, grafikonok (lásd a 3. és a 4. képet).

3. kép

Laboratóriumi vágókép 1

18 MNL OL M-KS 288.f. 22. cs. 1986. 32. őe. (90-164. p.) Részlet a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által készített, a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeinek vizsgálatából (1986).

19 BU/237 TVH/93-97 Atomerőmű-baleset 1986. V. 2.

4. kép
Laboratóriumi vágókép 2

Míg a PVOP főparancsnoka beszámol arról, hogy országosan kiterjedt mérőszolgálatot állítottak fel, a kamera két irodát járt végig. Mindkét szobában nyakkendőös férfiak vannak: egymással beszélgetnek, cigarettáznak. A vágás után egy asztal körül állva papírokat lapozgatnak, tanácskoznak (lásd az 5. képet), majd egy férfi asztala köré gyűltek, aki heves gesztusokkal magyaráz nekik (lásd a 6. képet). Újabb vágás után a kamera végigpásztázza a korábban már mutatott térképet, mozgásával lassan „elolvassa” annak nehezen kivehető címét: „Radioaktív szennyezettség mintavételi helyei.” Ezalatt Berki elmondja, hogy sürgősen a jódtabletták szedése, a gyermekek számára pedig javasolt a tejipar által ellenőrzött tej fogyasztása. Végezetül megemlíti, hogy a PVOP és az országos szakmai szervek folyamatos készültségben vannak, és folytatják „az ellenőrző méréseket”.

5. kép
Vágókép a szakemberek tanácskozásáról 1

6. kép

Vágókép a szakemberek tanácskozásáról 2

2.2.5. A tej és a levegő radioaktív tartalmának mérése

Május 3-án a Híradó riportot készít az Állategészségügyi és Élelmiszerellenőrző Központ Radiológiai Osztályán.²⁰ A nyitóképen egy fehér köpenyes nő egy kémcsőből tejet önt egy mérőpohárba. Később láthatóvá válik a laborbelső és az, hogy a vizsgálatnak alávetett tejet üdítő és ásványvizet tartalmazó üvegekben tárolják (lásd a 7. képet). Ezután egy nagy zacskó zöld növényt tesznek egy asztalra, amely körül további műszereket és üvegcséket lehet látni. A növények és a tej vizsgálatát nem mutatják.

7. kép

*Az Állategészségügyi és Élelmiszerellenőrző Központ
Radiológiai Osztályán készült riport nyitóképe*

20 BU/237 TVH/93-97 Sugárzás 1986. V. 3.

Ezt követően Juszt László riporter elmondja, hogy itt az ország több területéről begyűjtött tejet és növényeket vizsgálják, majd egy falra akasztott grafikon előtt állva folytatja. A tablóra az van felírva, hogy „Indikátor növények mesterséges radioaktivitása”. Mint megtudjuk, ez az ábra 1959-től a sóskában, a salátában és a parajban kimutatható mesterséges, vagyis ember okozta radioaktív sugárzást ábrázolja. Juszt megmutatja, hogy 1963-ban mérték a legmagasabb értéket, amely 1500 körül volt – mértékegységet nem közöl –, a grafikon adatait nem lehet leolvasni. Hangsúlyozza, hogy az említett, kiugróan magas adat a kísérleti atomrobbantások következménye volt, és megjegyzi: „Amiről – magunk közt – akkor nem is tudtunk.” Elmondja, hogy ehhez képest a forгатás napján, a csernobili baleset következtében 1000–1200 közötti értékeket mértek.

Közben egy olyan eszközt mutat a kamera közeli képe, amelyet egy laborban dolgozó szakember betesz egy nagy gépbe.

Aznap délután Juszt László helikopteres bejelentkezését is láthatják a nézők.²¹ A Központi Fizikai Kutatóintézet munkatársaival a budaörsi repülőtérről száll fel a televízió stábjá, hogy bemutassa a levegőszennyezettség-mérést. A riporter elmondja, hogy a felvételeket nem sokkal délután 2 óra után készítették, amikor a szakemberek 300 méteres magasságban mérték az ország különböző területén a levegő radioaktivitását. Elhangzik, hogy bár az adatokat még elemezni kell, annyit már megállapítottak, hogy a mért értékek alacsonyabbak az aznap délelőtti és az előző napi értékeknél.

2.2.6. A sugárbiológus szakértő

Május 4-én Sztanyik B. László sugárbiológus, az Országos Sugárbiológiai és Sugáregészségügyi Kutató Intézet főigazgatója nyilatkozik a Híradónak²² A nyitó képen a kamera egy hosszú telex közeli képét mutatja – a rajta szereplő szöveg nem olvasható ki –, majd láthatóvá válik a szakember és Juszt László riporter. Juszt elmondja, hogy beszélgetőpartnere az Egészségügyi Világszervezet (WHO) Sugárkórtani Intézetének munkatársa is. A riporter a következőképpen nyitja a beszélgetést, a korábban mutatott telexre utalva:

A lényege tulajdonképpen az az egy mondat, amelyet már ön korábban fölolvastott és lefordított nekünk, miszerint a Szovjetunió kívül... Mondja ön, ne én mondjam!

Erre Sztanyik átveszi a szót, és elmondja, hogy a WHO telexe arról tájékoztatott: a Szovjetunió térségén kívül nincs szükség más egészségvédelmi intézkedésre, mint amit a WHO korábban a tagországok egészségügyi minisztériumainak küldött vészhelyzet esetére.

Juszt László: Ezek szerint ön mint szakember egyértelműen és kategorikusan kijelenti, hogy vészhelyzetnek még a közelében sem voltunk és nem is vagyunk?

Sztanyik B. László: Igen. Ezt kategorikusan ki merem jelenteni.

Arról, hogy a WHO milyen ajánlásokat tett közzé vészhelyzet esetére, nem esik szó.

A vágás után egy nagy tábla előtt állva folytatják a beszélgetést. A táblán krétával számok, betűjelzések, nyilak, kisebb sematikus rajzok szerepelnek. A riporter elmondja, hogy a hét végén vidéken volt, és nem engedte a szabadtéren a homokozóban játszani a gyermekét. Kérdésére, miszerint:

Juszt László: Ez túlzott elővigyázatosság volt?

21 BU/237 TVH/93-97 Repülős sugármérés 1986. V. 3.

22 BU/237 TVH/93-97 Sztanyik interjú /sugárveszély nincs/ 1986. V. 4.

Ezt a választ kapja:

Sztanyik B. László: Ez túlzott elővigyázatosság volt, igen.

Erre reagálva a szakértő elmondja, hogy a talajban olyan csekély a radioaktivitás, hogy nehézséget okoz annak műszeres kimutatása, és – mint mondja – ez „hosszadalmas és nagyon költséges folyamat”. Ezután odafordul a táblához: a levegő radioaktivitásáról kezd el beszélni és a táblára felírt számokra mutat:

Sztanyik B. László: A levegő radioaktivitása akkor kezdené elérni azt a szintet [rámutat a tábla tőle távolabb eső felén egy ötvenes számra], amelynél mérlegelni kell egyáltalán, hogy van-e szükség bármilyen intézkedésre, mondjuk például kálium-jód tabletta adására, hogyha egy köbméterben egytized millió becquerel radioaktív jód lenne...

Juszt László [közbevág]: ...tessék szíves lenni ezt nullákkal leírni, mert ez nekem követhetetlen!

Sztanyik B. László [nevetve]: Igen, hát százezer [majd felírja a táblára azt, hogy 100 000]. A tized millió, az százezer. Százezer becquerel radioaktív jód lenne egy köbméterben. Akkor, ha ezt a szennyezett levegőt egy óráig szívna be egy gyerek, akkor kapna a pajzsmirigye olyan sugárterhelést [ismét rámutat az ötvenes számra], aminél gondolkozni kellene, hogy ne tegyünk-e valamilyen intézkedést...

Juszt László közbevág: Most ezzel szemben csak egy van.

Sztanyik B. László: Most egy becquerel per köbméter van a levegőben.

Ezután Sztanyik elmondja, hogy mivel az egy és a százezer közötti értékek között nagy a különbség, nincs szükség itthon a jódtabletták adására.

Juszt megkérdezi azt is, miért javasolt a nagy levelű zöldségfélék lemosása. Erre a sugárbiológus azt válaszolja, hogy a radioaktív részecskék a levegőből leülepednek a felületekre, ám ezeket vízzel könnyen el lehet távolítani. A riporter kérdésére, hogy miért emelték ki a tejet mint veszélyforrást, elmondja, hogy a legelés során ez a területi, radioaktív szennyeződés bejut a tehének szervezetébe, majd kiválasztódik a tejben; ezért tanácsolták a lakosságnak azt, hogy csak az államilag ellenőrzött, csomagolt tejet fogyasszák.

2.2.7. Szükségtelen a jódtabletták szedése

A hétfői adásszünet miatt május 6-án, kedden jelentkezik a Híradó friss beszámolóval. Ebben ismét Sztanyik B. László sugárbiológus szerepel.²³ A nyitóképen egy kézzel rajzolt tablót pásztáz végig a kamera, ám erről annyi olvasható le, hogy a radioaktív sugárzás mérését mutatja az ábra. Az interjú első felében a korábban már látott, számokkal teleírt tábla előtt Juszt László és a szakember a jódtabletták adásáról beszélget. Mint elhangzik, „komolyan át kellett gondolni” azt a döntést, hogy itthon javasolják-e a jód szedését, mert „nem egyértelműen hasznos a jód”. Sztanyik összeszedetlen; több hasonlattal próbálja illusztrálni a helyzetet: a jóddal megtelt pajzsmirigyet egy vízzel teli tartályhoz hasonlítja (mindkettő képes telítődni), majd beszél a penicillin indokolatlan szedésének hatásáról (kialakulnak az arra érzéketlen kórokozók, így a penicillin már nem hat). Majd elmondja,

23 BU/236 TVH/90-93 Csernobil magyar vonatkozások 1986. V. 6.

hogy a jóderzékenyeket feleslegesen tennék ki indokolatlan ártalomnak, a jódra nem érzékenyekben pedig idővel kárt okozhatna a feleslegesen adott jó. Az alábbi zavaros konklúzióval zárja a beszélgetést:

Elkezdjük adni olyankor, amikor nem kell, esetleg nem tudjuk adni olyankor, amikor kell.

2.2.8. Az ingerült sugárbiológus

Május 8-án újból Sztanyik B. Lászlóval beszélget Juszt László. Az interjú elején elhangzik, hogy a sugárbiológus most tért haza Koppenhágából, a WHO Európai Irodájának nemzetközi konzultációjáról, ahol megfogalmazták a következő időszakra vonatkozó, Csernobillal kapcsolatos egészségvédelmi tudnivalókat. Sztanyik külön kiemeli a jódtabletta-szedést:

Számunkra nagyon megnyugtató ... hogy legfeljebb annyi intézkedésre volt szükség, mint amennyit mi csináltunk. ... Különösen nem kell [ezalatt rámutat a kezében lévő dokumentum egyik bekezdésére] – itt van ugye a felkiáltójelet is odatettem – jódtablettákat szedni.²⁴

Sztanyik elmondja, hogy szerinte egyes országok „túlreagáltak” a helyzetet. Nagyon ingerülten számol be arról, hogy hazaérkezése után arról tájékoztatták: annak ellenére, hogy számos esetben felhívták a figyelmet arra, hogy a jódtabletták szedése indokolatlan és káros, mégis felírták azt a magyar orvosok, sőt ő jódmérgezéses esetről is hallott (lásd a 8. képet). Emelt hangon jegyzi meg a jódtabletták szedésével kapcsolatban, hogy:

Annak ellenére, hogy eléggé egyértelműen megmondtuk, ezeknél az aktivitási szinteknél, ilyen sugárterhelés mellett, teljesen fölösleges, sőt káros.

8. kép

Juszt-Sztanyik-interjú 1: a sugárbiológus hevesen gesztikulál

24 BU/238 TVH/97-98 Dr. Sztanyik interjú 1986. V. 8.

Juszt ekkor félbeszakítja: átnyúl előtte, és elvesz az asztról egy német nyelvű Frankfurter Allgemeine újságot, mondván, ő ezt már látta, beszéljenek annak tartalmáról (lásd a 9. képet). Sztanyik megmutatja a kamerának a lapban megjelent cikket, amely az NSZK orvosi kamarájának állásfoglalását idézi. A kamera ráközelít, de a német nyelvű szöveg olvashatatlan a képen. A sugárbiológus kiemeli, hogy ebben a cikkben is szerepel: „a jódtabletta szedése jelenleg több kárt okoz, mint hasznot”. A sugárbiológus heves gesztusokkal mondja el, „mennyire nehéz meggyőzni a hazai lakosságot” arról, hogy a jódtabletta szedése veszélyes és felesleges. Majd idegesen hozzáteszi:

Elég egyértelmű volt, amit mi mondtunk. ... Nem tudom, hogyan lehetne ezt egyértelműbben és világosabban megmagyarázni.

9. kép

Juszt-Sztanyik-interjú 2: a riporter elveszi a riportalany újságát

Sztanyik ezután ismét előveszi a WHO ajánlást tartalmazó hosszú papírt, és felolvassa a tudnivalókat. Majd hirtelen egy határozott mozdulattal leteszi az asztrala lapot, és – átvéve a riporter szerepet – gyorsan lezárja a beszélgetést:

...én csak azzal tudom zárni, hogy az a két intézkedés, amit tettünk, az helyénvaló volt, időszerű volt. Ennek a további fenntartása indokolt mindaddig, amíg a lakosságot nem tájékoztatjuk arról, hogy olyan mértékben csökken továbbra is a környezeti szennyeződések, hogy már ezek az intézkedések is feleslegesnek tekinthetők.

2.2.9. Nézői kérdések

Másfél hónappal a baleset után, június 4-én a Diagnózis című műsorban ismét Sztanyik B. Lászlóval készül interjú.²⁵ Csurgay Judit riporter a beszélgetés előtt elmondja, a szerkesztőségük számos érdeklődő telefont, levelet kapott az elmúlt hetekben. „Okkal várnak közérthető, világos választ a kérdéseikre”, így „az önök kérdéseire válaszol” a sugárbiológus szakértő.

25 1985M00179-00015-01 Diagnózis (15) 6. rész 1986. V. 4.

A fellevezető szövegben elhangzik, hogy a baleset következtében Magyarországon május 1-jén és 2-án mérték a legmagasabb radioaktív sugárzási értékeket. Ezután a beszélgetés első felében a sugárbiológus olyan kérdésekre válaszol, amelyek a sugárbetegség kialakulására, tüneteire irányulnak. A következő kérdések a későbbiekben várható egészségügyi következményekre utalnak. Sztanyik elmondja, hogy a Magyarországot ért alacsony sugárdózis miatt későbbi egészségügyi következményekre nem kell számítani. A szakértő kiemeli, hogy egyes orvosok „túlzásba estek”, mert indokolatlanul adták a jódtablettákat a lakosoknak, illetve egyes nőgyógyászok a terhesség megszakítását javasolták. A harmadik témakör a hazai élelmiszerek fogyaszthatósága. A sugárbiológus elmondja, hogy a csernobili baleset következtében radioaktív por került a zöldségek felületére – a gyökérzöldségek minimálisan szennyeződtek –, és azért indokolt ezek lemosása, mert így lehet a felületi szennyeződéstől megszabadulni. Az ivóvíz – mint mondja – kismértékben szennyeződött, de mindenütt távol voltak a WHO által egészségre ártalmas szinttől. A tejjel kapcsolatban elmondja, hogy a hivatalos szervek a radioaktív jódot tartalmazó tejet felhígították, ezzel semlegesítették. Mint megtudjuk, a hús radioaktív szennyeződésénél a hosszabb felezési idővel rendelkező elem, a cézium jelenlétét kell vizsgálni. Sztanyik azt mondja, hogy ha az észlelt céziumszint éveken keresztül így maradna, akkor érnék el az 1950-es évek végi, 1960-as évek eleji szennyezettségi állapotot, amelyet az atombomba-kísérletek okoztak. A beszélgetés kedélyesen zárult:

Riporter: Tehát akkor nincs ok aggodalomra.

Sztanyik B. László: Tudjuk, hogy az atomfegyver-kísérletek korát is átéltük egészségesen.
[Hatalmas mosoly az arcán.] Nincs ok aggodalomra.

3. Összegzés

A Magyar Televízió műsorainak elemzése a kevés rendelkezésre álló primér forrás miatt nem tekinthető reprezentatívnak. Harmincnégy évvel az atomkatasztrófa után nem tudható, hogy a vizsgált felvételek pontosan mikor kerültek adásba, milyen nézettséget generáltak, és a nap folyamán hányszor ismételték meg azokat vagy egyes részleteiket. Ezek mind olyan adatok, amelyek segítenének megállapítani azt, hogy a magyar nézők számára összességében milyen képet festett a televízió a Csernobilban történekről, azok hazai hatásairól, esetleges következményeiről. Ugyanakkor az általam vizsgált felvételek több olyan sajátosságot mutatnak, amelyek alapján jellemezhetjük a televízió vizuális információközlését.

3.1. Verbális kommunikáció

A Magyar Televízióban – a magyar sajtóhoz és rádióhoz hasonlóan – három nagy tematika alapján zajlott a tájékoztatás. Ennek első eleme a kísérleti atomrobbantásokkal való párhuzam felállítása volt.²⁶ Ebben a narratívában az volt a hangsúlyos elem, hogy emberi tevékenység hatására nem a csernobili atomkatasztrófa következtében jutott először káros radioaktív sugárzás a légkörbe, hanem ez már megtörtént az atombomba-kísérletek során az ötvenes és a hatvanas években. Ez az információ április 29-étől kezdve napirenden volt, és még a június 4-ei Sztanyik-interjúban is megjelent. Az atomkísérlet nem volt informatív és releváns példa, hiszen kevesen rendelkeztek erről a nem mindennapi jelenségről kiterjedt ismeretekkel. A legtöbb néző nem tudta megítélni azt, hogy húsz-harminc évvel korábban mekkora mennyiségű egészségre káros anyag jutott a levegőbe. Ha ezt

---

26 A hidegháborús szembenállás katalizálta a fegyverkezési versenyt is, aminek hatására a keleti és a nyugati országok között rivalizálás kezdődött a nukleáris fegyverek előállításában. A kísérleti atomrobbantásoknak négy típusuk volt – légköri, föld alatti, földön kívüli és tengerszint alatti robbantás –, ezekből 1945 és 1980 között több mint kétezret hajtottak végre (Muzsnay 2011: 24–25).

mégis tudták, nem lehetett összehasonlítási alapjuk, mert a hazai szakértők egyszer sem közöltek pontos hazai sugárszennyezettségi adatokat.

A második elem, amelyet rendszeresen ismételtek, két egészségvédelmi előírásból állt: a nagy levelű zöldségféléket fogyasztás előtt alaposan le kell mosni, és csak a tejipar által ellenőrzött tejet javasolt fogyasztani. Míg május 1-jén csak a folyamatos méréseket tartotta a PVOP indokoltnak, addig május 2-án már az élelmiszer-fogyasztásra irányuló egészségvédelmi előírást adtak ki, ami bizonytalanságot kelthetett a nézőkben. Az ajánlás szükségességét május 4-én a sugárbiológus szakértő közérthetően ismertette. Ugyanakkor több kérdés megválaszolatlan maradt. A vizsgált periódusban nem mutatták meg, pontosan miként és mennyi ideig kell megmosni a zöldségféléket ahhoz, hogy azok az egészségre káros anyagtól megtisztuljanak. Csak hat héttel a baleset után mondták el, hogy a gyökérzöldségek – amelyek felszívták az eső által talajba bemosott felületi szennyeződést – biztonsággal fogyaszthatók. Az ajánlásban kizárólag a saláta, a sóska és a spenót lemosása szerepelt, de mivel a sugárbiológus világossá tette, hogy a radioaktív sugárzás minden felületen megtalálható, nem volt egyértelmű, hogy a többi zöldséggel és gyümölcssel mi a teendő. Hasonló dilemma jelenhetett meg a tejtermékekkel kapcsolatban is: mindvégig a tejet hangsúlyozták, de a feldolgozott tej fogyaszthatóságáról nem esett szó. Hiányzott a tájékoztatásból a hússal és a húskészítményekkel kapcsolatos információ, a nézők erről is csak hat héttel a baleset után kaptak felvilágosítást. A halak húsról azonban ekkor sem esett szó. Teljes mértékben hiányzott a gabonafélék sugárszennyezettségéről szóló híradás, és az a június 4-ei interjúból is kimaradt, pedig a felületi szennyeződés feltételezhetően érintette a gabonanövényeket is, amelyekből később olyan alapvető alapanyagok és élelmiszerek készültek, mint a liszt, a száraztészta, a pékáru. A felszíni vizek, valamint az ivóvíz szennyezettségének részletekbe menő ismertetése is csak másfél hónappal a baleset után történt meg.

A harmadik visszatérő elem az volt, hogy szükségtelen jódtablettákat szedni. A sugárbiológus számos módon igyekezett megindokolni, hogy a lakosságnak miért nem kell jódot szednie. Nyilatkozatainak legérdekesebb pontja az volt, amikor – a néző számára érthetetlen módon – indulatosan, heves gesztusokkal beszélt erről. Míg a mindennapi étkezéssel kapcsolatban számos dilemma merülhetett fel a hiányos tájékoztatás miatt, nem volt világos, miért kell a jódtabletták szedését ennyire hangsúlyozni.

Az általam vizsgált felvételekben a legtöbb esetben szó szerint ugyanazt közölték a radioaktív sugárzásról, mint az újságcikkekben és a rádióadásokban. A televíziós bejátszásokban sem hangzott el egyértelműen, hogy Magyarországot elérte a radioaktív felhő, aminek hatására megemelkedett a hazai radioaktív sugárzás szintje. Kezdetben a sugárszint változatlanságát hangsúlyozták a televízióban is, majd május 3-a után annak csökkenéséről adtak hírt. Bár április 29-én a meteorológiai állomáson készült interjúban elhangzott, hogy az erőműből kiáramló egészségre káros anyag elérte Skandinávia területét is, ez az információ elsikkadt a beszélgetés során.

A riporterek többször kísérletet tettek arra, hogy hozzáértő interjúalanyok – a mérnök alezredes, a válságtáb vezetője, a sugárbiológus – megszólaltatásával közérthetővé tegyék a radioaktív sugárzás mértékével kapcsolatos szakkifejezéseket, ám a szakemberek összeszedetlen, zavaros, a laikus számára nehezen érthető válaszai miatt ez nem valósult meg. A sugárbiológiai szakzsargon megértését az is nehezítette, hogy a szakemberek eltérő mértékegységeket – becquerel, háttérsugárzás, kritikus érték, kritikus pont, mesterséges radioaktivitási érték, nagyságrend – használtak.

Az interjúkban a riporterek többször megzavarták a formális beszélgetést. Volt olyan, hogy – kilépve a kérdező szerepéből – a beszélgetőpartner helyett közöltek új információt; előfordult az is, hogy elvették és bemutatták az interjúalany saját dokumentumait; illetve több esetben úgy terelték a beszélgetést, hogy az általuk elvárt válasz hangozzon el.

3.2. Vizuális kommunikáció

A vizsgálat során több olyan ismétlődő vizuális elemet lehetett megfigyelni, amely hatással volt az elhangzott szövegre: vagy zavart keltett, vagy pluszjelentéssel látta el azt. A vizuális kommunikációt illetően a következő megállapításokat tehetjük:

1. *Képzavar:* A Magyar Televízió Csernobillal kapcsolatos riportjaiban többször láthattunk képzavart. A meteorológiai állomáson készült interjú a kép előterében indokolatlanul sokáig mutatott műanyag lavórok, illetve a szélben álló meteorológus miatt vált emlékezetessé. Az egyszerű háztartási eszközök tudományos indoklás nélküli szerepeltetése érthetetlen volt a nézők számára, ugyanis nem volt világos, hogy azok miként szolgálják a levegő szennyezettségének mérését. Amikor a meteorológus szakértő elmondta, hogy „lassan növekvő esélyek” vannak arra, hogy a légmozgásoknak köszönhetően a káros radioaktív felhő Magyarországra is elér, és eközben folyamatosan borzolta a haját a szél, az nyugtalanító lehetett, hiszen az elhangzott információ ellentétben állt a képen látottakkal. Hasonlóan zavaró volt azt látni, hogy egy professzionális környezetben, a Radiológiai Osztályon nem szakszerűen – nem steril mérőedényekben –, hanem újrahasznosított üdítőitalos palackokban tárolják a tejmintát.

2. *Vágóképek:* A csernobili atomkatasztrófával kapcsolatos riportok és interjúk alatt számos vágóképet mutattak a televízióban. A vágóképek nagy része laboratóriumi környezetben készült, és egy-egy munkafolyamatot rögzített: a laborban dolgozók műszereket állítottak be, feljegyzéseket készítettek, kalkulációkat végeztek, laboratóriumi eszközökkel dolgoztak, és láthattunk gépeket is működés közben. Gyakran mutatott a kamera analóg számlapokat és digitális kijelzőket; ezeken a mutatók és a számok minden esetben emelkedést jeleztek. A nézők egyszer sem kaptak tájékoztatást arról, pontosan hol készültek a felvételek, és azt sem közölték, a szakemberek mit – levegőt, vizet, talajt, húst, zöldséget, gyümölcsöt vagy egyebet – elemeznek, és milyen eredményekről számolhatnak be. Elmaradt a mérőműszerek működésével kapcsolatos tájékoztatás is, csakúgy, mint a vészjóslóan emelkedő számlalók képének értelmezése. Emiatt ezek a vágóképek nem szolgálták a nézők tájékoztatását, és nem egészítették ki új információval az elhangzott híreket. Sőt nagy valószínűséggel növelték az információéhséget és a bizonytalanságot.

Készültek szubjektív kameraállásból is vágóképek, amelyek azt a célt szolgálták, hogy a felvétel készítője a nézőt szimbolikusan „magával vigye” a helyszínre, vagyis a felvételek a beavatottság és a tájékozottság érzetét keltsék. A néző „bejárhatta” a Polgári Védelem irodáit, „bepillantást nyert” a válságstáb munkájába, „részt vett” a helikopteres sugármérési folyamatban, „megnézte” a radiológiai osztályon a tej és a zöldségek vizsgálatát, több felvételen „láthatta” a laboratóriumi munkafolyamatokat. Ugyanakkor ezek a képsorok a legtöbb esetben magyarázat nélkül maradtak, így nem voltak alkalmasak arra, hogy bővebb tájékoztatást nyújtsanak annál, ami a riportokban elhangzott.

Az április 30-ai riportban a csernobili atomerőmű prospektusából készült felvételeket mutatták be a vágóképeken. Ezek a robbanás előtti erőmű szerepelt: látni lehetett a sértetlen épület kívülről és belülről, valamint a vezérlőszobát és az ott dolgozó operátorokat. Ezek a képek a közölt információt tekintve (megalakult a magyar válságstáb) irrelevánsnak tekinthetők. Bár a beszámoló elején elhangzott, hogy ezek a baleset előtt készültek, mégis megtévesztők voltak – főként azoknak a nézőknek, akik később csatlakoztak be a riport megtekintésébe.

Fontos azt is megjegyezni, hogy a lényegi információt tartalmazó ábrákat, grafikonokat, kimutatásokat, térképeket megmutatta a kamera, ám a túl közeli felvételek, a gyors vágás vagy az interjúalany követhetetlen kézmozdulata miatt ezek nehezen értelmezhetők és több esetben olvashatatlanok voltak a képernyőn.

3. *A válságstáb és a szakember megjelenítése:* A felvételeken többször láthattuk a Magyarországon megalakult válságstáb tagjait, és azt is, hogy több tucatnyian vannak. A képek tanulsága szerint éppen elérték a felvétel helyszínét adó irodákban vagy a tárgyalóasztal körül. Ők szinte kizárólag középkorú férfiak voltak, akikről megbeszélés, dokumentumok olvasása vagy jegyzetelés közben készültek felvételek. A felvételek készítői igyekeztek a válságstáb tagjairól azt a képet mutatni, hogy ők mindig, még a felvétel alatt is dolgoznak: egymással egyeztetnek, írásos anyagokat elemeznek, vagyis ők azok az emberek, akik aktívan részt vesznek hazánk védelmében és az esetleges vészhelyzet elhárításában. A vezetők arca minden esetben érzelemmentes és komoly volt. Ezek a képsorok azt az érzést kelthették a nézőben, hogy az ország biztos vezetők kezében van, akik szaktudásuknak köszönhetően kézben tartják a helyzetet, hiszen láthatóan nemcsak a nézőnek bemutatott, nehezen átlátható térképet tudják értelmezni, hanem értik a radioaktív sugárzással kapcsolatos szakzsargont, és elemezni tudják a számukra előkészített dokumentumokat is.

A vizsgált időszakban kizárólag egy szakember, Sztanyik B. László sugárbiológus, a PVOP válságstábjának tagja nyilatkozott a hazai sugárszennyezettségről. Május 4-e óta rendszeresen szerepelt a televízióban azzal

a céllal, hogy közérthetővé tegye a nézők számára a sugártani szakkifejezéseket. Sztanyikot minden esetben a szakma kiválóságaként ábrázolták: elhangzott, hogy az Egészségügyi Világszervezet munkatársa is, külön megmutatta a kamera, hogy nemzetközi telexet kapott, a riporter felhívta a figyelmet arra, hogy a szakember a német nyelvű Frankfurter Allgemeine újságból is tájékozódik az egészségvédelmi előírásokról. A néző azt láthatta, hogy Sztanyik nemcsak azért fontos személy, mert sugárbiológusként szaktudásával hozzájárul a magyar válságstáb munkájához, hanem azért is, mert külföldi kapcsolatai vannak, beszél az idegen nyelveket, így ő az, aki be tud számolni a legfrissebb külföldi hírekről is.

4. *Az egyenruha:* A kamera előtt megszólalók minden esetben egyenruhát vagy munkaruhát viseltek. A Polgári Védelem szakemberei katonai egyenruhában, a válságstáb tagjai formális öltözetben (öltönyben és nyakendőben), a rendszeresen megszólaltatott sugárbiológus fehér nadrágban és fehér ingben szerepelt (amelyen jól látható volt a piros színű, radioaktivitásra figyelmeztető ábra). A hazai sugárszennyezettségi adatok mérését végző laboratóriumi szakembereket fehér köpenyben mutatták. Az egyenruha és a formaruha a hozzáértést szimbolizálta, vagyis azt, hogy a képernyőn látható emberek szakmájuk képviselőiként állnak a kamera előtt, ezért mondandójuk fontos és releváns. Megjelenítésük azt a célt szolgálta, hogy a nézők megbízható, hiteles forrásként azonosítsák őket, és elhiggyék, amit mondanak. A felvételek készítői ezzel a vizuális fogással – s nem a pontos tájékoztatással – igyekeztek megnyugtatni a lakosságot és elkerülni a pánikot.

4. Következtetések

A Magyar Televízióban látható, a csernobili atomkatasztrófáról szóló felvételek verbális és a vizuális kommunikációs sajátosságairól az alábbiakat állapíthatjuk meg:

A televíziónézők a szavak szintjén nem kaptak részletesebb, pontosabb tájékoztatást az atomkatasztrófáról és annak hazai következményeiről, mint az újságolvasók vagy a rádióhallgatók. Ez a helyzet az MSZMP tájékoztatási monopóliumból, illetve a szovjet fél információ-visszatartásából fakadt. A Magyar Televízió kizárólag a hivatalos magyar és szovjet hírforrások alapján tájékoztatott.

Ám a műsorkészítők igyekeztek a kialakult helyzetről többféle nézőpontból tudósítani, így a riporterek különféle helyszínekről – meteorológiai állomás, a Polgári Védelem irodái, radiológiai osztály, helikopter – jelentkeztek be, változatos témájú anyagokat készítettek, és a lakosság megnyugtatása céljából napi szinten szólaltattak meg szakértőket. A bejátszásokat pedig számos – jellemzően tudományos közegben készült – vágóképpel gazdagították.

A televíziófelvételek három okból nem szolgálták a lakosság pontos tájékoztatását. Először, több jelenet a vizuális tartalom – lavór mint mérőeszköz, üdítő üvegekben tárolt tejminta, ingerülten gesztikuláló sugárbiológus, a kedvezőtlen széljárásról szélben nyilatkozó meteorológus – miatt zavarkeltő volt vagy komolytalannak tűnt. Másodsor, a riporterek többször megsértették a formális interjú szabályait. Harmadszor, a bemutatott vágóképek magyarázat és kommentár nélkül maradtak, így az elhangzott szöveg tekintetében nem voltak relevánsak, és nem voltak informatívak.

A mérőműszerek kijelzőjén látható emelkedő számok képét értelmezhetjük implicit utalásként is, amely során a kép készítője – az elhangzott anyagot kiegészítve vagy azzal éppen ellentétben – kommunikálta a veszélyt. Ám ezek a felvételek kontextus nélkül szerepeltek, vagyis nem volt tudható, milyen műszereket mutatnak a felvételek, mire utalnak az adatok, és azok milyen mértékességben értendők. Emiatt a vészjóslóan növekvő számok inkább az aggodalmat növelték, és nem a néző tájékoztatását szolgálták.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy minden műsorkészítői igyekezet ellenére a vizsgált időszakban a Magyar Televízió nem volt képes élni a vizuális kommunikáció adta lehetőséggel. A hivatalos tájékoztatásból átvett híranyagot nem tudta olyan vizuális tartalommal ellátni, amely többletinformációval szolgált volna a nézőknek. Így az MTV nem nyújtott hiteles és pontos tájékoztatást a csernobili atomkatasztrófáról. Csupán másfél hónappal a baleset után jelent meg olyan interjú, amelyben a szakértő higgadtan, a riporter kérdéseire válaszolva beszélt a baleset várható következményeiről és a hazai sugárszennyezettségi adatokról.

Irodalom

- Aszódi Attila (2006): Csernobil 20 éve. *Fizikai Szemle*, 4. sz. 114–118. o., <http://fizikaiszemle.hu/archivum/fsz0604/aszodi0604.html>.
- Bajomi-Lázár Péter (2005): Médiapolitika. 19–51. o. In: Bajomi-Lázár Péter, szerk. (2005): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Békés Csaba (2000): Vissza Európába. A magyarországi rendszerváltás nemzetközi háttere, 1988–1990. In: Bozóki András, szerk. (2000): *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal tárgyalások 1989-ben*, 7. kötet, 792–825. o. Budapest: Új Mandátum
- Békés Csaba (2019): *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Berényi Pál (1980): Tájékoztatás és ideológiai harc, *Pártélet*, XXV. évf. 8. sz. 41–46. o.
- Földes György (2018): *Ívek és töréspontok. Gazdaság, politika, ideológia 1945 után*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Hegedűs István (2001): Sajtó és irányítás a Kádár-korszak végén, *Médiakutató*, II. évf. 2. sz. 45–60. o.
- Kalmár Melinda (2014): *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjet rendszer 1945–1990*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kékesdi-Boldog Dalma (2018): Az 1980-as évekbeli magyar tájékoztatáspolitikai egy rendkívüli esemény tükrében. A csernobili atomkatasztrófa a Népszabadságban, *Médiakutató*, XIX. évf. 2. sz. 49–61. o.
- Kékesdi-Boldog Dalma (2019): A csernobili atomkatasztrófa kommunikációja a Magyar Rádióban és a Szabad Európa Rádióban, *Médiakutató*, XX. évf. 4. sz. 21–35. o.
- Kollega Tarsoly István (1998): *Magyarország a XX. Században*, III. kötet, <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/504.html>.
- Muzsnay Csaba (2011): Az atombomba robbantások által kiváltott globális éghajlatváltozásról, *Műszaki Szemle*, 56. sz. 21–28. o.
- Nagy Lajos Géza (1989): A kettészakadt társadalom. A lakosság, az értelmiség és saját tagságának képe az MSZMP-ről. *Jel-Kép*, 4. sz. 52–64. o.
- Plokhly, Serhii (2018): *Chernobyl. History of a Tragedy*. London: Allen Lane & Pinguin Books.
- Siebert, Fredrick S., Theodore Peterson & Wilbur Schramm (1956/1983): *Four Theories of the Press*. Urbana & Chicago: Chicago University Press.

Határozatok

- Határozat a XII. kongresszus óta végzett munkáról és a párt feladatairól, *Társadalmi Szemle*, 1983. 38. évf. 5. sz. 20–34. o.
- MT határozat az Állami Rádió és Televízió Bizottságról, valamint a Magyar Rádióról és a Magyar Televízióról 1047/1974. (IX. 18.). In: Paál Vince, szerk. (2015): *A magyarországi médiaháború története. Média és politika 1989–2010*, 699. o. Budapest: Complex Kiadó.

Levéltári források

- HU OSA-420-2-2:1 A8203 Tömegkommunikációs Kutatóközpont – Közvéleménykutatás – A csernobili szerencsétlenség után.
- MNL OL M-KS 288.f. 22. cs. 1986. 32. őe. (90-164. p.) Részlet a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által készített, a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeinek vizsgálatából (1986).
- „To the Hungarian Services” Radio Free Europe/Radio Liberty broadcast records, Box 3157, Folder 3, Hoover Institution Archives.
- „To the Hungarian Services” Radio Free Europe/Radio Liberty broadcast records, Box 3157, Folder 4, Hoover Institution Archives.

Televíziófelvételek

- 1985M00179-00015-01 Diagnózis (15) 6. rész 1986. V. 4.
BU/236 TVH/90-93 Atomerőmű – Meteorológiai Intézet 1986. IV. 29.
BU/236 TVH/90-93 Csernobil magyar vonatkozások 1986. V. 6.
BU/236 TVH/90-93 Válságstáb 1986. IV. 30.
BU/237 TVH/93-97 Atomerőmű-baleset 1986. V. 2.
BU/237 TVH/93-97 Repülő sugármérés 1986. V. 3.
BU/237 TVH/93-97 Sugárzás 1986. V. 3.
BU/237 TVH/93-97 Sztanyik interjú /sugárveszély nincs/ 1986. V. 4.
BU/238 TVH/97-98 Dr. Sztanyik interjú 1986. V. 8.

Abstract in English

How Hungarian Television reported on the Chernobyl nuclear power plant disaster

Previous research on the Hungarian media representation of the Chernobyl nuclear accident looked into written and audio sources. Findings show that in the Soviet/communist media system, the daily newspapers have only communicated the danger indirectly, with only implicit hints. Despite a few hours of censorship-free broadcasting on Hungarian Radio, the communication of the potential health effects of the disaster was neither accurate, nor satisfactory. Using the records of Hungarian Television, this paper attempts to explore the visual communication of the disaster and tries to reveal how state television applied visual communication tools. It asks the question of whether television viewers received more factual and detailed information about the accident than newspaper readers and radio listeners did.

Keywords: Chernobyl, Hungarian information policy, Hungarian Television, nuclear disaster, Soviet/communist media system, state socialism, visual communication

Kékesdi-Boldog Dalma a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájának doktorjelöltje. Kutatási területe a Kádár-korszak utolsó évtizedének tájékoztatáspolitikája és a csernobili atomkatasztrófa hazai kommunikációja. A *Médiakutató* „Kritika” rovatának szerkesztője. Email: boldog.dalma@gmail.com